

յիւր սրանիւր աւուր յնժացս բռն
վանդակ տարւոյն :

Գլխ 30 Դահլիս :

ԽԻ ԳԼԽԱԻՈՐ ՊԱՅՄԱՆ

ՊԱՅՄԱՆԻՐՈՒԹԵԱՆ

Յայտնի է թէ՛ ներկայ դարուս
սրամամարութիւնն խիստ մեծ առաւելութիւններ ունի նախնի դարուց
սրամամարութենէն : Արդեան դարու
սրամամութեան փոխառնութիւնն բռն
լորտիկն ասարեւր տեսութեամբ կը նայի
նախնի դարուց մէջ գրուած շատ
սրամամական անայց կը իրողութեանց
վերայ : Ուստի կարող եմք ասել թէ՛
ինչպէս միւս գիտութիւններն, նոյնպէս
և սրամամութեան գիտութիւնն խիստ
յառաջ գնացած է և տակաւին յառաջանալու
և կատարադործուելու վերայ է : Այս մասին մեծամեծ խուզարկութիւնք
և քննարկարկութիւնք անընդհատ
կը շարունակին : Ոմանք կը պնդեն
թէ՛ սրամամութիւնն անաչառ լինելու
համար՝ պէտք է որ սրամամակ
բուն չը սրատկանի ոչ մի երկրի, ոչ մի
մարդկան դասակարգի, և ոչ մի կրօնի :
Այս պահանջումէն ուրիշ բան չը հե
տեւիր, և թէ՛ ոչ սրարդպէս ասել, որ
սրամամային պէտք է չը սրատկանի
մարդկութեան : Այսպիսի մի սրատ
մարդիւր տակաւին գտնուած չէ, և և
թէ՛ գտնուի եւս, սրամամութեան գի
տութիւնն ամենեւին սխալ չը շահի
նորա երկատիրութենէն :

Մարդկային շահուց մասնակցութիւն
չունեցող մարդն կարող չէ անշուշտ
ունենալ գիտութիւն մարդկային
իրողութեանց : Վասն զի առանց
համակրութեան գրեթէ անհնարին է
նսեւ մարդկային վիճակի գիտութիւն

նրն : Վասն զի դիտակցութիւնն, շատ
անգամ, ոչ այլ ինչ է, և թէ՛ ոչ զգու
ցումն : Միտքն որ կը տրամաբանէ և
կը հաշուէ, ոչ ինչ է տռանց սրտի,
որ կը զգայ և կը գուշակէ : Սրտի յայտ
նութիւններն են, որոց վրայ միտքն
կամ բանականութիւնն կը խորհի և
կը տրամադրէ : Ինչպէս կարելի է առանց
քաղաքացի լինելու՝ հասկնալ
թէ ինչ է քաղաքացին . առանց հա
ւատալու՝ հասկնալ թէ ինչ է հաւա
տացեալն, միտլ բանիւ, ինչպէս կա
րելի է առանց մարդ լինելու՝ հասկը
նալ թէ ինչ է մարդն :

Մարդկանց սրամամութիւնն մարդ
կային սրտի կամ հոգւոյ սրամամութիւ
նրն է . արդ հոգին միայն կարող է ճա
նաչել և հասկնալ զհոգին : Ուրեմն
անհնարին է որ ճշմարիտ սրամամանն
անգայ և անկարելից լինի, այլ ընդ
հակառակն պէտք է որ լինի նա բռն
վանդակ և կատարեալ մարդ : Շատ կը
խաբուխմք, և թէ՛ կարծեմք, որ ճշմար
տութեան վերացական սէրն կարող է
մարդկային բոլոր զգացմանց տեղն բռն
նել : Երբ մարդկային զգացումներ չը
կան, կարող չէ լինիլ մարդոյ մէջ սէր
ճշմարտութեան : Ով որ ճշմարտութեան
սէր կը կրէ իւր անձին մէջ, անշուշտ
կը կրէ և միւս զգացումներն . մարդկային
բարոյականութեան տարեքն իրարմէ
անկախ չեն . այլ ընդ հակառակն իրարու
հետ կապուած են սերտ կապով : Ամեն առաքինութիւն
ներ մի և նոյն սկզբունքն ունին և իւրե
նց արմատով մի և և թ առաքինութիւն
են : Բաց յայտմանէ ճշմարտութեան
սէրն բարոյականութեան այն տարրն է,
զոր երբեք անհնարին է մէն միայնակ
երեւակոյցել կամ ըմբռնել : Ճշմարտութեան
սէրն կ'ենթադրէ արդէն շատ տարեքն
առաքինութեան : Ճշմարտութեան սէրն է վեր

թին արդիւնք, ամենազինջ ծաւա-
լումն և ամենագնիւ բուռումն հո-
գւոյ, որ կ'ամբողջէ իւր մէջ ամեն
զգացմունք և ինչ որ շնորհաւորութեան սերն խորագէտ ոչ
այլ ինչ է, եթէ ոչ սէր առաքինու-
թեան, ինչպէս և առաքինութեան
սերն ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ սէր գործ-
նական ճշմարտութեան, Պէտք է ու-
րեմն որպէս հիմն սիրոյ ճշմարտութեան
անշուշտ ենթադրել ամեն մարդ
զգացմունք և գորովանք մարդկային
սրտի: Եւ որովհետեւ իւրաքանչիւր
սէր, անշուշտ սիրոյ առարկայ մը կեն-
թադրէ, հարկ է ուրեմն որ ճշմար-
տութեան սիրահարն եւս ունենայ իւր
սիրոյ առարկայն: Իբրեւ մարդ պէտք
է կրէ նա իւր մարդկային սրտի մէջ
հայրենիք, գերդաստան եւ զԱս-
տուած: ԶԱստուած կ'ասեմք, վա-
սըն զի անհնարին է որ մարդն առանց
Աստուծոյ մարդ լինի: Գուցէ ասուի
մեզ թէ՝ սոյն ենթադրութիւններն նա-
խապաշարմունք են և կանխակալ կար-
ծէք. բայց հարկ է խմանալ որ առանց
սոյն կարծեալ նախապաշարմանց կա-
րող չէ մարդ ընդունակ լինիլ իրմէն պա-
հանջուած ճշմարտախօսութեան: Եւ
թէ պատմագիրն չկրէր իւր մէջ սիրոյ
բոլոր տարերքն, կարող չէր նա պար-
ծիլ, որ կը սիրէ ճշմարտութիւնն. վա-
սըն զի անհնարին է առանց բարի
կամ չար կրից մարդ մի երեւակայել,
և որովհետեւ մարդոյ հոգւոյ վիճակն
կը յայտնուի իրեն գործունէութեամբ
և հոգւոյ գործունէութիւնն է զգա-
ցումն. ուրեմն պէտք է ասել որ զգա-
ցումն է գիւտող պայման պատմագրութեան:

Արմաւայ մեզ ուրեմն որոշել լաւ
կամ վատ կիրքերն, որոց միոյն կամ
միւսոյն անպատճառ ենթադրուած է
պատմագիրն: Երբ մի պատմութիւն
կը կարդամք, որչափ որ նախապէս ծա-

նուցուած լինի թէ՛ միայն ճշմարտու-
թիւն խօսուած է, չեմք կարող այնպէ-
սի ճշմարտախօսութիւնն ըմբռնել, որ
լինի առանց զգացման: Եթէ պատմա-
բան մի կանխաբանէ մեզ, որ գրած է,
իւր պատմութիւնն, չը պատկանելով
ոչ ցեղի, ոչ գերդաստանի և ոչ մար-
դոյ, ակամայ զինքն կը մատնէ, որ իւր
չը խոստովանած կիրքով ներշնչուած է
իւր երկասիրութիւնն: Նորա սառ-
նութիւնն կամ անտարբերութիւնն
կարելի չէ ամենեւին գրաւական հո-
մարել անկողմնակալութեան: Աւելի
անաչառութիւն կարող է յուսացուիլ
սէր և զգացումն ունեցող պատուա-
ւոր մարդէ, քան թէ սառնարիւնէն
Վասն զի զգացումն ունեցողն, որով-
հետեւ մարդ է, աւելի լաւ կարող է
ճանաչեցնել մեզ մարդն, քան թէ այն
պատմաբանն, որ զինքն անկողմնակալ
կանուանէ և որոյ համար օտար եւ
աննշան են մարդկային զգացումներն:

Բարձրաձայն կը նշաւակիմք մեք
կուսակցութեան ոգին, որ կրնդարմա-
ցընէ ամենէն մեծ մտքերն և մարդկե-
ղէն փափուկ սրտերն կը կարծրացնէ
ու քարեղէն կը դարձնէ: Ար խւտու-
վանիմք, ի նախատինս մարդկային բը-
նութեան, որ շատ հալուազիւ է
կատարեալամբնութիւնն ամենասուրբ
համոզմանց, ամենասուրբ պաշտպա-
նից մօտ անգամ: Ար խոստովանիմք
նաեւ, որ կարծեաց ջատագովութեց
մէջ անգամ շատ սակաւ են այն գո-
վեստներն, որ բոլորովին անմեղ են:
Բայց չը պահանջեմք ինչ որ անհնարին
է և հակասական: Զը պահանջեմք չու-
պասեմք ճշմարտասիրութիւն այն հո-
գիէն, որոյ համար օտարութիւն են ամե-
նայն զգացմունք սիրոյ: Հաւատամք
որ, երբ անբիծ է մարդոյ սիրտն, ա-
մեն զգացումներ և համոզումներ կա-
րող են համաձայն լինիլ իրարու հետ:

Մեր բնութիւնն ընդունակ է այս բանին, բայց ոչ երբեք առանց զգացման ճշմարտասիրութեան: Ոչ միայն պատմութիւնն, այլ նոյն իսկ մեկնութիւնն, եթէ աստուածաբանական և քրիստոնէական ճշմարիտ սիրով չէ մեկնուած, ունայն է բոլորովին, ինչպէս որ ունայն է, եթէ առանց իմաստի և լեզուագիտական արուեստի մեկնուած լինի: Ոչ ապաքէն պատմութիւնն եւս մեկնութիւն է իրողութեանց և գործոց մարդկան: Միտն է որ կը կենդանայնէ մեր մտածմունքներն և միմեանց կը մօտեցնէ. ուր որ սիրտն մասն չունի, նիւթերն միշտ բաժանեալ կը մնան: Հեռուէն տեսնուած ապարանքն՝ կ'երեւի իբրեւ մեծազանգ քարակոյտ մի կամ հողակոյտ. բայց որչափ կը մօտենամք, այնչափ կ'երեւին ապարանքի մասերն, սիւներն և ճարտարապետութեան կարգ ու կանոնն: Երբ իրերն կը տեսնեմք առանց սիրոյ, կը տեսնեմք միայն հեռուէն, այսինքն կը տեսնեմք խառնաշփոթ: Հետեւապէս ով որ կ'ասէ թէ առանց զգացման կարելի է անաչառ պատմութիւն գրել, շատ կը սխալի: Վասն զի պատմութիւնն բացատրութիւն է անցից և իրողութեանց, և ինչպէս կարելի է իրերն հասկնալ առանց զգալու և նոցա վերայ իշխելու: Զշալ և հասկնալ կը նշանակէ իշխել: Պատմագիրն չէ կարող իշխել իրողութեանց, եթէ նոցա խորն թափանցած չէ ոչ միայն մտք, այլ և սրտով: Պատմութիւնն կամ պատմագրի երկն նորա սրտի և մտաց պատկերն է: Ամեն իրողութեանց հետ ձուլուած է պատմագիրն իւր յատկական պատկերով, ամեն անցից մէջ խառնուած է նորա հոգին: Ի զուր է, եթէ ջանայ պատմագիրն բաժանել զինքն իրողութիւններէն. ինչ եղաւ նախ որ բռնէ, ինչ ձեւ որ ընդունի,

նի, նա միշտ պէտք է միածոյլ երեւի իւր պատմածին հետ, և ամենէն ճշմարիտ պատմագրութիւնն այն է, որոյ մէջ պատմագրի մտքն ու սիրտն միանգամայն կ'երեւին: Հետեւապէս քանի որ պատմութիւնն նախնի դարուց լոկ ժամանակագրական անցից նշկարագրութեանն փոխուած է ի գիտութիւն, պէտք է որ գիտութեան ամեն պայմաններն ունենայ, այն է, դէպքերն քննուած և կշռուած, իրերն պարզուած, անցից յաջորդ և հետեւորդ պարագայներն իրարու հետ կապուած, և, ամենէն աւելի, պատմագրի զգացմամբ աղետալեալ: Այս պայմաններէն զուրկ պատմութիւնն ներկայ դարուս մէջ չունի ճշմարիտ պատմութեան արժանաւորութիւն:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՏԱԿԱԳԻՐԻՔ

Մեր Ազգին մէջ գտնուած են միշտ յիշատակաց արժանի մարդիկ, որք զանազան ժամանակ կտակաւ գումարներ թողած են յօգուտ ընդհանուրին: Սոյն կտակեալ գումարներէն շատերն աչտուրջ կտակակատարաց ձեռքով գործադրուած են բարեպաշտ կտակարարաց նպատակին համեմատ. բայց դժբաղդաբար շատերն եւս անգործադիր մնալով է որ յուժնդուտ վասնուած են և է որ կորուսուած: Մեր նպատակն չէ այս տեղ յականէ յանուանէ թուել Ազգային Կտակարարներն ու Կտակագրերն, որք իրենց յարակից դէպքերով գրեթէ Ազգային կտակաց առանձին պատմութեան նիւթ կը կազմեն. այլ միայն կամիմք ասել թէ որչափ որ անմահ երախտագիտութեան արժանի են ազգասէր կտակարարքն, նոյնչափ եւս հաւա-